

BIBLIOTEKA *ŽENSKI GLAS*
KNJIGA BR. 15

Naslov originala:
LESSICO FAMILIARE
Natalia Ginzburg

Copyright © 1963, 1986, 1999 e 2014 Giulio Einaudi editore
s.p.a., Torino
Copyright © 2024 srpskog izdanja Kontrast izdavaštvo.

Za izdavača:
Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:
Ivan Isailović

Izvršna urednica:
Tamara Sokić

Prevod:
Gordana Subotić

Lektura:
Katarina Stojnić

Dizajn korica:
Dragana Nikolić

Štampa:
F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:
1000

Izdavač:
Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

NATALIJA GINZBURG

PORODIČNI REČNIK

Prevela s italijanskog:
Gordana Subotić

KONTRAST

Beograd, 2024.

UVOD

Porodični rečnik je roman čistog, ogoljenog, razotkrivenog i očiglednog sećanja. Ne znam da li je najbolja među mojim knjigama, ali svakako je jedina knjiga koju sam napisala u stanju bespogovorne slobode.

To tvrdi Natalija Ginzburg i u tu slobodu se odmah uveravamo. Natalija oseća da ne treba ništa da izmišlja; njen zadatak treba da bude da u mislima zadre u sećanja, svakako već obrađena u narativnim fragmentima, i dovede ih do organske sistematizacije, olakšane s jedne strane uopštenom privremenom šemom, s druge mnemoničkim asocijacijama. Naime, knjiga je napisana veoma brzo: za tri ili četiri meseca. I nema sumnje da je ova izuzetna knjiga, ili roman, među ostalim njenim knjigama, delo s najtrajnijim odjekom kod kritike i čitalaca.

Odmah treba reći da u pripovedanju Natalija čuva uspomene u netaknutoj fazi razvoja tipičnoj za dete, zatim i devojkicu koja je izvesne događaje videla ili je u njima učestvovala. Potiskuje, dakle, razmišljanja koja bi bila prožeta njenom spisateljskom zrelošću; i sve poverava majstorstvu stila i kombinatorici. Otud svežina evokacije i bajkovitog tona priče; otud i jednostavna sintaksa, uglavnom kratke rečenice s malo hipotakse; otud, naposletku, i bihevioralni sistem, koji privileguje dela i reči, smeštajući u zgradu motivacije i veze. Nakon sredine knjige, razvoj priče vodi nas daleko u budućnost, do Pavezeove smrti, napuštanja izdavačke kuće *Einaudi*, do Natalijinog drugog braka, onog s Gabriejeleom Baldinijem; od tog trenutka sintaksa postaje složenija, opisi su više iznijansirani. Sad je ne samo autorka već i žena pripovedač, i to izuzetna žena.

U jednom romanu sećanja, prirodno je da vreme bude u prošlosti. Izostavljajući složena vremena, složeni perfekat i pluskvam-perfekta, najzastupljenija vremena su imperfekta i perfekta. Kao što su kritičari već otkrili (Barani, Fontanela, Magrini), u *Porodičnom rečniku* se ističe imperfekta. No tom očiglednom elementu treba dodati da imperfekta ima jednu ključnu odliku: ima učestalu (ili iterativnu) vrednost, to jest multiplikuje akciju glagola koji se ponavlja u implicitnom nizu. Imamo to već na početku knjige:

U očevoj kući, kad sam bila devojčica, ako bismo, za stolom, ja ili moja braća i sestra oborili čašu na stolnjak, ili ispustili nož, glas mog oca bi zagrmio: „Ne budite neuljudni!”

Ako bismo umakali hleb u sos, vikao je, „Ne ližite tanjire! Ne brljajte! Ne pravite svinjarije!”

Reč je, očigledno, o sceni koja se često ponavlja. Ali u drugim slučajevima bi se reklo da okolnosti nisu uobičajene; ono što ih čini takvim jeste imperfekta. Pogledajte odlomak između Natalijinog oca i bake, koju je protiv njene volje poveo na pešačenje u planini:

„Ovo je onaj put od juče”, žalila se [subjekat je baka], a moj otac je rasejano govorio, ne osvrćući se: „Nije, drugi je”, ali ona je ponavljala: „Ovo je put od juče.” „Guši me kašalj”, rekla bi posle nekog vremena mom ocu, koji je i dalje hodao i nije se osvrtao, „Guši me kašalj”, ponavljala je prinoseći ruke grlu: uvek je imala običaj da ponavlja istu stvar dva-tri puta.

Okolnosti i događaji ne mogu se ponavljati istovetno; ali su podložni učestalosti imperfekta. Naoko, likovi o kojima se pri-poveda kao da zbog takvog postupka poprimaju marionetske crte: njihovo pojavljivanje na stranici neizbežno dovodi do zadatah reči i fraza; i obrnuto. Istini za volju, njihovo pridruživanje učestalosti je kao zaštitni znak koji, čim oni izađu na scenu, biva

nadigran njihovim samostalnim pokretima i razgovorima. Ta tehnika bolje se razume ako se obrati pažnja na proces paralelan sa učestalim korišćenjem imperfekta: karakteristične reči. Svaki lik se pored ličnih osobina odlikuje i nekim izrazom ili rečju koje su mu članovi porodice pripisali. Posredi su „epski pridevi”. Najprepoznatljiviji, uzimajući u obzir tu upotrebu, jesu profesor Đuzepe Levi (otac) i gospođa Lidija (majka). Njih dvoje se odlikuju običajem da vode svoje razgovore rečima iz sopstvenih dijalekata; tršćanskim otac, milanskim majka. Navedimo očeve: *sempio* i *sempiezzi* (*tupav* i *tupavost*), *negro* i *negrigura* (*prосто* i *prostakluk*), *babe* (*ženturače*), *sgarabuzzi* (*brljotine*), *sbrodeghezzi* (*svinjarije*), *malignazzi* (*prokletinje*) i slično. A što se tiče majke, koja ponekad unese i cele milanske rečenice u svoj italijanski, ključne reči su: *spussa* (*smrđi*), *baslettona* (žena sa isturenom bradom); iako ponekad od nje čujemo odjeke muževljevih tršćanizama, kao što je *malignazzo* (*prokletinja*). Rečnik ili frazeologizmi služe kao podsetnici na ljude ili epizode; oni su mnestički operateri. Otud i naziv romana i ovo razmišljanje:

Kad se sretnemo, možemo da budemo, jedni s drugima, ravnodušni ili rasejani. Ali dovoljna je jedna reč među nama. Dovoljna je jedna reč, jedan izraz; jedan od onih drevnih izraza, koji su se čuli i ponovili bezbroj puta u vreme našeg detinjstva. Dovoljno nam je da kažemo: „Nismo došli u Bergamo na izlet”, ili: „Na šta smrđi vodonik-sulfid”, kako bismo u trenu pronašli svoje stare odnose, naše detinjstvo i mladost, neraskidivo povezane s tim izrazima, tim rečima. Jedan od tih izraza, jedna od tih reči, učiniće da prepoznamo jedni druge, mi braća i sestre, u mraku neke pećine, među milionima ljudi. Ti izrazi su naš latinski, rečnik naših prohujalih dana, oni su kao egipatski hijeroglifi ili oni asirsko-vavilonski, svedočanstvo jednog životnog jezgra koje je prestalo da postoji ali preživljava u svojim tekstovima, spaseno od gneva vode, od zuba vremena.

Da su ti operateri čak ostaci najbezbrižnijeg doba (kao detinjasto skatološki „mazganabaljačmar”), mnogo nam govori i popis u u koji Natalija s nežnošću gleda.

Dodajmo i ovu zanimljivu napomenu: nekom poznaniku bezmalo je umanjena vrednost time što ga ne možemo povezati s određenom rečju ili rečenicom. Tako Natalija kaže razočarana, o Turatiju, gostu porodice:

Ali ne pamtim nijednu reč koju je izgovorio tog dana u našoj dnevnoj sobi; sećam se galame i velike rasprave i to je sve.

Upotreba reči i rečenica u službi identifikovanja likova ima svoj stilistički naglasak u njihovim opisima (naročito u „predstavljanjima” prilikom izlaska na scenu). Može se govoriti o lajtmotivu. Evo Pitigrilija, autora sablažnjivih romana, koji stiže u kuću Levijevih. Među crtama koje ga odlikuju, tu su „dugi crni zulufi prošarani sedim” i „glomazni svetli kaput koji nije skinuo”. Zadržao se u razgovoru s Natalijinom majkom, sedeći u naslonjači, „otkopčanog glomaznog kaputa, gustih obrva natuštenih na čelu”. Potom Pitigrili izlazi s Albertom i Vitoriom i udaljava se „teškim korakom i nadmenim ogorčenim držanjem, s glomaznim i dugačkim kaputom preko ramena.” Drugim rečima, autoritativna i neodređeno zlokobna figura (mi sad znamo da je on bio špijun Ovre¹; u gestu neskidanja kaputa, čak i u poseti, kao da vidimo aluziju na nužnu tajnovitost špijuna). Evo i Adrijana Olivetija, u čijoj pojavi ima „nečeg skitačkog”, a kreće se „vukući noge i usamljениčki kao skitnica”; kad ga je Natalija, posle rata, srela u Rimu, primećuje da je „išao sam, svojim skitačkim korakom”. Zabavna je i prijateljica Lola, skoro zoomorfizovana u pticu (naime, kaže kako je hodala „sekući vazduh orlovskim pro-

¹ Ital.: Organizzazione di Vigilanza e Repressione dell'Antifascismo – Organizacija za praćenje i borbu protiv antifazišizma – italijanska tajna policija. (prim. prev.)

filom”). Kad bi se vratila kući i zatekla muža, Feličea Balba, i dalje u razgovoru s prijateljima, „ispustila bi očajnički vrisak, dugačak, grleni, na koji niko nije obraćao pažnju”. Kad bi joj muž bio odsutan, žalila bi se na njegovo odsustvo „gukanjem dugačkim i grlenim, ali nežnim, kao golubica koja doziva svog druga”. Kad bi govorila o njemu, posle večeri u noćnom klubu, dok je on bio u kancelariji, prizivala bi njegove vrline plesača i ispuštala „ono svoje grleno i nežno gukanje golubice”.

Treba reći da je, u celini, Natalija majstor opisa, spremna da svaki put, gotovo fotografski, uhvati najupečatljivije gestove. Dovoljno je pomisliti na njenog oca Đuzepea, koji u zoru izlazi u hladan i maglovit Torino:

Izlazio je u maglu, u hladnoću torinskih svitanja, s prevelikom beretkom na glavi, koja mu je spreda padala kao vizir, u dugačkom i širokom kišnom mantilu s mnogo džepova i kožne dugmadi; s rukama na leđima, lulom i krivim hodom, jednim ramenom višim od drugog; izlazio je na ulice na kojima još nije bilo skoro nikog osim retkih prolaznika koje bi u prolazu uspeo da zakači, hodajući namršten, pognute glave.

Autorka sprovodi u delo dve vrste isključivanja (Natalija kaže „oduzimanja”). Prvo isključuje samu sebe. Odnosni, devojčica, potom devojka, potom žena o kojoj veoma precizno pripoveda, nikad ne priča o sebi. („*Porodični rečnik* je knjiga sećanja. Ipak, ja sam u njoj vrlo malo prisutna: to je pre svega priča o mojoj porodici.”) Izražava činjenice o sebi, ali ne kaže nam kako ih je proživela. Uzdržanost je još stroža kad su uspomene bolne. Ne zaboravimo da je Natalija imala muža Leonea, udaljenog iz nastave jer je odbio da se zakune na odanost fašizmu, kasnije proganjanog, procesuiranog i osuđenog, zatvaranog; pratila ga je do Picolija gde je interniran (Akvila), na kraju ga je izgubila nakon mučenja

koje je pretrpeo u zatvoru *Ređina Koeli*. Natalija je, naime, imala razloga da bude nesrećna i da se proglasi nesrećnom. Nikad to nije učinila. Drugo isključenje, sveobuhvatnije, primenjeno je na sve. Razmišljanja i motivacije različitih likova svedeni su na najmanju moguću meru. Iako – dok se približavamo završetku romana, to jest godinama Natalijine zrelosti – često nailazimo na njihove psihološke portrete koji rasvetljavaju njihovo ponašanje. S tim u vezi govorilo se o „vrhuncu uzdržanosti” (Magrini).

Motivi tog izbora različiti su ali konvergentni. S jedne strane je tvrdoglava odanost odluci da ispriča dogodovštine svoje porodice, bez otvorenih komentara, zato što likovi definišu i komentarišu sami sebe sopstvenim ponašanjem; s druge strane je odbijanje boli, zato što ona dovodi do one patološke tuge koja ne priliči eksplicitnom ponašanju pripadnika njene porodice.

Čim priča, žalost i smrt razbiju i rasprše dagerotipske porodične slike, Ginzburg počinje namerno da zamagljuje sećanja (Garboli).

Reklo bi se da nas je rastavljanje ovog romana dovelo do njegovog središta. Zato što su skoro sve ličnosti koje se kroz njega kreću izuzetnog karaktera i sarađivale su u jednom poduhvatu koji pripada našoj istoriji. U godinama smo potvrđivanja i učvršćivanja fašizma; i nalazimo se u okruženju u kojem je počela da sazreva ona opozicija koja će kasnije iznedriti pokret otpora. Profesor Đuzepe Levi (otac) i njegova žena Lidija Tanci još uvek pripadaju prosvetljenoj građanskoj klasi koja se priklonila socijalizmu; deca se približavaju, sve više se uključujući, prvim organizovanim anti-fašističkim grupama iz kojih će nastati Partija akcije. Reči *konspirator* i *konspiracija* stalno se ponavljaju; malo dalje, kako se okolnosti pogoršavaju, u porodični rečnik ulazi reč *obećavajuće*. Natalijina reč „naivna” napušta nas dok naziremo važne trenutke tog događaja: Turati se sklanja u njihovu kuću i organizuje bekstvo

motornim čamcem na Korziku. Braću Roseli su u Francuskoj preklali fašistički plaćenici. Deluju ilegalna glasila. Profesorova deca i njihovi prijatelji nekoliko puta su procesuirani i osuđeni, još češće zatvarani, ponekad primorani da napuste zemlju, ponekad internirani, kao što će na internaciju biti prisiljen Leone Ginzburg, Natalijin muž; ona će ga pratiti do Picolija, mesta izdržavanja kazne prinudnog boravka (tamo će ostati duže od dve godine i tamo će roditi treće dete, ćerku Alesandru).

Među konspiratorima mnogo je Levijevih prijatelja koji se, manje ili više upadljivo, ukazuju na stranicama *Porodičnog rečnika*. To su Adrijano Oliveti, braća Roseli, Feručo Pari, Vittorio Foa, Đankarlo Pajeta, Sion Segre Amar, Luidi Salvatoreli, Marija Vinčigvera, Rikardo Bauer, Ernesto Rosi, Leo Ferero, Karlo Levi, Andrea Kafi, Aldo Garoši, Emilio Lusu, Nikola Kjaromonte. Druge istaknute ličnosti bliske Levijevima bile su Đakomo Debenedeti u svojim ranim godinama, Nela Markezini, Feliče Kazorati, Leo Pesteli, Pitigrili (još uvek neraskrinkan kao špijun), Margerita Sarfati i einaudijevci Čezare Paveze, Đulio Einaudi, Feliče Balbo.

Na Natalijinim stranicama pojavljuju se bezbrojne reference na istoriju te važne epizode antifašizma (u kojoj su učestvovali mnogi Jevreji – kako što se vidi iz prezimena – svesni antisemitskih posledica fašističke politike). Epizoda koja je više puta zaslužila herojsku auru. Ali Natalija se drži sasvim daleko od te aure. Ipak, dok govori „popreko”, Natalija uspeva da oživi aspekte naoko sporedne, ali važne u smislu aktivnosti pomenutih likova: sklonost ka pustolovini, ponos (majka Lidija posećuje u zatvoru muža i decu i na mere i presude gleda kao na slavne titule), čak i izvestan prezir (zatvor se uvek doživljava kao mesto ljudskog udruživanja i razumevanja; prikladno i političkoj propagandi). Kad graničari u Ponte Trezi nađu u Mariovom automobilu anti-fašističke brošure, on se otme i baci se, potpuno obučen, u reku (Trezu), gde mu u pomoć priskoči jedan švajcarski čamac i spase ga. Komentari su tipično majčinski, „kolebajući se između sreće,

divljenja i prestravljenosti” („U vodu, u kaputu!”), a kod ostalih skoro sportski ostalih („dobro je plivao; i navikao je na ledenu vodu”). Sposobnost da se trpi bez žalopojki, bez imalo straha od smrti. Stoicizam.

I više od toga. Tu je i radost nekog ko dela poletno te je zato zadovoljan sobom: radost i ponos. Stoga se komičnost širi sa stranica detinjstva na one tragičnije i nadahnjuje srećne epizode i rekonstrukcije. Kao kad, na jednom porodičnom putovanju, otac primeti da su koferi zaboravljeni na peronu tokom presedanja iz autobusa u voz. U tom trenutku otpravnik voza diže zastavicu uzvikujući: „Polazak!”, ali otac ga zaustavlja jednim: „Polazak malo sutra!”, uzvikom koji je „odjeknuo čitavim vagonom”, te se „voz nije ni pomerio, sve dok i poslednji naš kofer nije bio utovaren”. Ili kao „jezgrovit” odgovor brata Alberta, koji tad, još dečkić, objašnjava profesoru svoju previjenu glavu, govoreći: „Moj brat i ja smo hteli da se kupamo”; aluzija, mada nejasna, na stalne svađe s Mariom, njegovim cimerom, i na prepirke zbog prava prvenstva na kupatilo. Često postoji sklonost (nažalost jalova) ka podsmehu vladinim merama, kao kad otac jedne prijateljice, pozvan da napiše na jednom obrascu „naročite počasti i zasluge” koje bi mogle da ublaže rasne mere protiv njega, piše:

Bio sam, 1911, pripadnik kluba „rari nantes”,² i bacio sam se u Po usred zime. Prilikom izvesnih radova izvođenih u mojoj kući, inženjer Kazela me je imenovao majstorom graditeljem.

Tu je i tanana ironija na račun kulturnih i umetničkih ćudljivosti, na primer u dijalogu između gospođe Donati, Kazoratijeve učenice i Natalijine majke, koju Donatijeva želi da nagovori da slika:

² Aluzija na *Eneidu*, hemistih: „Retki plivači vide se u ponoru” – *rari nantes in gurgite vasto* (*Eneida*, I.118). (*prim. prev.*)

„Ali ti”, govorila je gospođa Donati mojoj majci, „ti imaš osećaj za boje?” „Da”, rekla bi moja majka „čini mi se da imam osećaj za boje.” „A za prostor?” „nastavila bi gospođa Donati, „imaš li osećaj za prostor?” „Ne. Nemaš osećaj za prostor”, odgovarala je moja majka. „Nemaš osećaj za prostor?” „Ne.” „Ali za boje! Za boje imaš osećaj!”

Unutar jedne tako inovativne strukture, Natalijin roman poseže za mnogim tradicionalnim procedurama te vrste. Ljudi su, prilikom svog pojavljivanja, takoreći „predstavljeni” čitaocu, pri čemu se pre svega polazi od njihovog izgleda i ponašanja; potom, posredstvom kratkih digresija, izlažu se osnovni biografski detalji, naročito se pružaju informacije o njihovom ekonomskom položaju i najosetljivijim problemima. Naravno, roditelja se najčešće priseća i miluje ih sećanjem. Otac, univerzitetski profesor biologije, mrzovoljan, strastveni pušač, gromoglasan, i u ljutnji kao i u veselju, onda kad bi trebalo da bude odmeren, autoritativni pater familijas kojeg niko ne sluša, neosporni čuvar predubeđenja, ali spreman da se, posle izliva besa, inteligentno otvori pred novinama. Majka nepokolebljivi optimista i pozitivac, ljubitelj muzike i ritma, bezgranično radoznala; često pevuši operске i operetske arije, pesmice i uspavanke, među uspomenu na detinjstvo ima poneko uzbudljivo pozorišno iskustvo, voli književnost i neguje prijateljstva: „Svugde bi našla one koje će voleti i koji će je voleti, svugde je pronalazila način da se zabavi onim što je okružuje i da bude srećna”; „Čim bi prestala da plače, postala bi veoma vesela i na sav glas bi pevala po kući.”

Polazeći od Natalijinih roditelja i njihovih predaka, svako okarakterisan minimalnim ali zabavnim uspomenu, i prelazeći na braću i sestre, ostale rođake, poznanike, razvija se gusta mreža odnosa kojoj se svaka nova činjenica s lakoćom može pripisati. Neprekidno ćaskanje u kojem čak i razgovor o modi i

kuhinji, o zanimanjima, ima precizne konotativne funkcije. Na kraju čitalac primećuje da je pred očima imao poveći komad života, živahan svet, akutno okarakterisan u svakoj svojoj jedinki.

Roman je savršeno zaokružen: počinje od roditelja, koji dominiraju prvim stranicama posvećenim porodičnom životu, opisani jezičkim i psihološkim crtama na koje smo ukazali; završava se s pet-šest stranica razgovora između oca i majke, s hronološkim skokovima i tonalitetima karakterističnim za ta dva lika koji se pronalaze, ali su proređeni događajima, starim prijateljima i poznanicima ili sećanjem na njih. Ne umaraju se od priče. Kao da poručuju da se život, u dobru i zlu, nastavlja; ali možda samo u iluziji.

Tog sveta više nema, a uskoro neće biti ni onih koji ga pamte. Samo se, čitajući Natalijin roman, može ponovo izneti na svetlost dana.

Čezare Segre (2010)

NAPOMENA

Mesta, činjenice i ličnosti u ovoj knjizi stvarni su. Ništa nisam izmislila: kad god bih, iz stare navike romanopisca, nešto izmislila, odmah bih osetila poriv da uništim ono što sam izmislila.

I imena su stvarna. Budući da sam, pišući ovu knjigu, osećala tako duboku netrpeljivost prema svakoj izmišljotini, nisam mogla da izmenim stvarna imena, koja smatram neodvojivim od stvarnih ljudi. Možda se nekom neće svideti što će se pronaći tako, pod svojim imenom i prezimenom, u nekoj knjizi. Ali na to nemam šta da kažem.

Napisala sam samo ono čega se sećam. Zato će onaj ko ovu knjigu bude čitao kao hroniku zameriti beskrajne praznine. Budući da je napisana na osnovu stvarnosti, mislim da je treba čitati kao roman: to jest, ne očekujući od nje ništa više i ništa manje od onog što jedan roman može da pruži.

A ima i mnogo stvari kojih sam se čak sećala ali sam ih izostavila; mnoge se, među njima, tiču direktno mene.

Nisam bila naročito raspoložena da govorim o sebi. Ovo, zapravo, nije priča o meni, već je više, iako s pukotinama i prazninama, priča o mojoj porodici. Moram dodati da su mi, tokom detinjstva i rane mladosti, često predlagali da napišem knjigu o ljudima koji su u to vreme živeli u mom okruženju. Ovo je, delimično, ta knjiga: ali samo delimično, jer sećanje je nepouzđano, a knjige nastale na osnovu stvarnosti često nisu ništa drugo do slabašni prošnjaji i krhotine onog što smo videli i čuli.

Porodični rečnik

U očevoj kući, kad sam bila devojčica, ako bismo, za stolom, ja ili moja braća i sestra oborili čašu na stolnjak, ili ispustili nož, glas mog oca bi zagrmeo: „Ne budite neuljudni!”

Ako bismo umakali hleb u sos, vikao je: „Ne ližite tanjire! Ne brljajte! Ne pravite svinjarije!”

Brljotine i svinjarije bile su, za mog oca, i savremene slike koje nije trpeo.

Govorio je: „Vi, ljudi, ne znate da se ponašate za stolom! Ne treba vas nikud voditi!”

Govorio je i: „Vas što pravite tolike svinjarije, da ste za nekim *table d'hôte* u Engleskoj, odmah bi najurili.

Prema Engleskoj je gajio veoma visoko poštovanje. Smatrao ju je primerom civilizovanosti najvećom na svetu.

Imao je običaj, za ručkom, da komentariše ljude koje je video u toku dana. Bio je veoma strog u svojim sudovima, i svima je govorio da su glupi. Glup čovek je, za njega, bio „tupavko”. „Izgledao mi je kao pravi tupavko.” Osim „tupavih” bilo je i „prostih”. „Prostačina” je, za mog oca, bio neko nespretna, trapav i stidljiv, neko ko se neprikladno oblači, ko ne zna da se opremi za pešačenje po planini, ko ne zna strane jezike.

Svaki naš postupak ili gest koji bi procenio neprikladnim, definisao je kao „prostakluk”. „Ne budite prosti! Ne ponašajte se prostački!” stalno je vikao. Raspon prostakluka bio je velik. Prostaklucima je nazivao pešačenje planinom u laganim cipelama za grad; zapodevanje razgovora, u vozu sa saputnikom ili na ulici; razgovor s prozora sa susedima; izuvanje u dnevnoj sobi i grejanje nogu uz radijator; žaljenje na izlete u planinu, na žeđ, umor ili žuljeve; nošenje, na izlete, kuvanih i masnih jela, kao i salveta za brisanje ruku.

Na izlete u planinu dozvoljeno je bilo poneti samo određenu vrstu hrane, to jest: polutvrđi sir; marmeladu; kruške; tvrdo kuvana jaja; i bilo je dopušteno piti samo čaj koji je sam kuvao, na špiritusnom rešou. Sagnuo bi nad rešoom svoju izduženu šiljatu glavu riđe kose nalik četki; zaklonio bi plamen od vetra naborima svoje jakne, vunene jakne boje rđe, izlizane i nagorele na džepovima, uvek iste za boravke na planini.

Nije bio dozvoljen, na izletima, ni konjak ni šećer u kocke, budući da je to, govorio je, „za prostačine”; i nije bilo dopušteno zaustavljati se u planinskim kućicama radi užine, jer je to bilo prostački. Prostački je bilo i zaštititi glavu od sunca maramicom ili slamenim šeširićem, ili se zakloniti od kiše nepromočivim kapuljačama, ili vezati maramu oko vrata: bile su to zaštite drage mojoj majci koje je pokušavala, ujutru pre nego što se pođe na izlet, da ubaci u planinski ranac, za nas i za sebe; i koje je moj otac, kad bi joj ih našao u ruci, bacao razjaren.

Na izletima, mi u svojim cipelama s kramponima, glomaznim, tvrdim i teškim kao olovo, u kratkim vunenim čarapama i s potkapom, s naočarima za skijanje na čelu, na suncu koje nam je okomito tuklo u oznojenu glavu, sa zavišću smo gledali „prostačine” koje su prolazile lagane u patikama ili sedele i jele šlag za stolovima neke planinske kućice.

Moja majka je izlete u planinu nazivala „zabavom što je đavo svojoj deci priređuje” i uvek je želela da ostane kod kuće, naročito kad bi trebalo jesti napolju: jer je volela, posle jela, da pročita novine i zaspi u kući, na sofi.

Leta smo uvek provodili na planini. Unajmili bismo kuću na tri meseca, od jula do septembra. Obično bi to bile kuće udaljene od naselja, a moj otac i moja braća svakog dana su išli, s rancem na leđima, u kupovinu u varoš. Tamo nije bilo nikakve zabave niti rasonode. Veče bismo provodili u kući, za stolom, mi deca i moja majka. Što se tiče mog oca, on je čitao u drugom delu kuće; i tu i tamo bi provirio u sobu u kojoj smo se okupili, ćaskali

i igrali se. Provirio bi sumnjičavo, namršteno; i žalio se mojoj majci na služavku Natalinu, koja mu je poremetila red s nekim knjigama. „Tvoja draga Natalina”, rekao bi. „Izlapela”, rekao bi, ne mareći što je Natalina, u kuhinji, mogla da ga čuje. Uostalom, Natalina se već navikla na izraz „ona izlapela Natalina” i nimalo se nije vredala.

Ponekad bi se, s večeri, moj otac spremao za izlete ili planinarenje. Klečeći na podu, mazao je cipele, svoje i moje braće, kitovom mašču: mislio je da samo on zna kako se cipele mažu tom mašču. Onda bi se po celoj kući čulo glasno zveckanje gvožduri-je: to je on tražio dereze, krampone, cepine. „Gde ste sklonili moj cepin?”, grmeo je. „Lidija! Lidija! Gde ste sklonili moj cepin?”

Pošao bi na planinarenje u četiri ujutru, ponekad sam, ponekad s vodičima s kojima se sprijateljio, a ponekad s mojom braćom; a dan posle planinarenja se, zbog umora, s njim nije moglo razgovarati; lica crvenog i podbulog od odbleska sunca na glečerima, ispucalih usana koje su krvarile, nosa namazanog nekom žutom pomadom koja je ličila na puter, veđa natuštenih na izbrazdanom i namrštenom čelu, moj otac je čitao novine ni reč ne progovarajući: dovoljna je bila neka sitnica da prasne u zastrašujući bes. Po povratku s planinarenja s mojom braćom, otac je govorio da su moja braća „smotana” i „prosta” i da nijedno od njegove dece nije nasledilo od njega strast prema planini; izuzev Đina, najstarijeg među nama, koji je bio sjajan planinar i koji je zajedno s jednim prijateljem osvajao veoma teške vrhove; o Đinu i tom njegovom prijatelju moj otac je govorio s mešavinom ponosa i zavisti i govorio je da on više nema daha jer stari.

Taj moj brat Đino mu je, osim toga, bio miljenik, te mu je otac u svemu udovoljavao; zanimala ga je prirodna istorija, pravio je zbirke buba, kristala i drugih minerala i bio je veoma posvećen učenju. Đino se kasnije upisao na mašinstvo; a kad bi došao kući posle ispita i rekao da je dobio devetku, otac bi ga pitao, „Kako to da si dobio devetku? Kako to da nisi dobio desetku?”